

CZEŚĆ 1

KAPITAŁ KULTUROWY MIAST

POGRANICZA CIESZYNA I CZESKIEGO CIESZYNA

Józef Szymeczek
Kongres Polaków w Republice Czeskiej

SPOŁECZNO-KULTUROWY KAPITAŁ POLSKIEJ SPOŁECZNOŚCI NA ZAOLZIU

Przemiany strukturalne życia społecznego mniejszości polskiej po 1989 roku

Zmiany polityczne 1989 roku przyniosły możliwość swobodnego rozwoju życia politycznego i społecznego w Republice Czeskiej, z czego od razu skorzystali mieszkający tam Polacy. W nowych warunkach zaistniała konieczność przeprowadzenia zmian struktur społecznych i politycznych mniejszości polskiej.

Charakterystycznym znakiem tych przemian było „rozparcelowanie” życia społecznego Polaków zaolziańskich, skupionego do tej pory w strukturach jedynej istniejącej przed 1989 rokiem polskiej organizacji na terenie Czechosłowacji – Polskiego Związku Kulturalno-Oświatowego. Odnowienie działalności niektórych organizacji przedwojennych oraz powołanie do życia licznych nowych organizacji, wywołało potrzebę koordynacji działań i wyłonienia wspólnej reprezentacji. Dnia 3 marca 1990 roku powstało ciało nazwane Radą Polaków, której Polacy w RC wyznaczyli zadanie koordynacji pracy poszczególnych zrzeszeń oraz reprezentacji społeczeństwa polskiego wobec władz państwowych wszystkich szczebli. W 1993 roku dochodzi do zmiany nazwy na Kongres Polaków w Republice Czeskiej, nazwa Rada Polaków pozostaje jako określenie organu wykonawczego Kongresu¹. Poszczególne organizacje społeczne zgłosiły do Kongresu swój akces, przez co uwiarygodniony został status tej organizacji jako rzecznika całej grupy mniejszościowej. Umożliwia to Kongresowi i Radzie Polaków podejmowanie rozmów z przedstawicielami państwa czeskiego i polskiego w sprawach przekraczających kompetencje poszczególnych organizacji społecznych. Przy Radzie Polaków działa organ doradczy – Rada Przedstawicieli, której członkami są delegaci poszczególnych organizacji oraz pełnomocnicy wybierani w gminach zamieszkałych przez Polaków. W chwili obecnej do Kongresu Polaków zgłosiło akces 28 polskich organizacji działających na terenie całej Republiki Czeskiej, nie tylko na Zaolziu.

---

¹ Więcej na temat powstania Kongresu: J. Szymeczek: *Od Złotu Polaków w 1990 roku po dzień dzisiejszy*. „Głos Ludu”. Nr 129, 4.11.2000, s. 3.

Po roku 1989, wspólnie z innymi mniejszościami w Czechosłowacji, Polacy założyli Ruch Polityczny Coexistencia – Wspólnota. Ruch istnieje do dzisiaj. Jego aktywność najbardziej widoczna jest na poziomie lokalnym. Z jego ramienia podczas każdego wyborów gminnych do władz gmin zaolziańskich weszło zawsze około 40 przedstawicieli.

Według wyników spisu ludności z 2001 roku Republikę Czeską zamieszkuje 5,8 % obywateli deklarujących inną niż czeską narodowość, pomijając narodowość morawską i śląską. W tej liczbie znajduje się grupa Polaków licząca w czasie ostatniego spisu 51 968 osób, co daje 0,5 % z ogółu ludności². W strukturze demograficznej Republiki Polacy plasują się wśród mniejszości narodowych na drugim miejscu – za Słowakami i przed Niemcami. Na Zaolziu żyje aktualnie około 36 tysięcy obywateli RC narodowości polskiej.

Szkolnictwo

W Republice Czeskiej działa aktualnie sieć polskich placówek szkolnych składająca się z przedszkoli, szkół podstawowych, gimnazjum w Czeskim Cieszynie i polskich klas w Akademii Handlowej w Czeskim Cieszynie oraz polskich grup w dwóch szkołach średnich (Technikum Przemysłowe w Karwinie i Szkoła Zdrowotna w Karwinie). Całe szkolnictwo polskie skupia się na terytorium powiatów Karwina i Frydek Mistek.

W 1980 roku polskie szkolnictwo liczyło 54 przedszkoli (1549 dzieci), 33 szkół podstawowych (3652 uczniów) oraz 11 szkół ponadpodstawowych (909 uczniów)³. W 1990 roku stan zmalał do stanu 40 przedszkoli (1048 dzieci), 30 szkół podstawowych (3383 uczniów) oraz 5 szkół średnich (1200 uczniów)⁴.

W roku szkolnym 2009/2010 (po tzw. optymalizacji szkolnictwa w RC w roku 2003 – chodziło o oszczędność w szkolnictwie i przejście do osobowości prawnej wszystkich szkół) szkolnictwo polskie liczy 33 przedszkoli, z nich tylko cztery mają samodzielną osobowość prawną, reszta przedszkoli tworzy podmiot prawny z jedną lub kilkoma szkołami polskimi lub czeskimi (762 dzieci), 25 szkół podstawowych (1 630 uczniów) i 2 szkoły średnie (488 uczniów)⁵.

System organizacyjny szkolnictwa polskiego w Czechach obecnie wygląda następująco: przedszkola – 3 roczniki, dla dzieci w wieku 3-6 lat. I stopień szkoły podstawowej – 5 roczników dla dzieci w wieku 6-10 lat. II stopień szkoły podstawowej – 4 roczniki dla dzieci w wieku 11-15 lat. Szkoły ponadpodstawowe: gimnazjum, szkoły średnie – 4 roczniki⁶.

Szkoły są częścią systemu edukacyjnego Republiki Czeskiej w pełnym wymiarze programów nauczania. Nauka wszystkich przedmiotów odbywa się w języku polskim,

2 *Výbory pro národnostní menšiny v kontextu aktuálních potřeb. Informační a metodický průvodce.* Úřad vlády ČR. Praha 2009, s. 9.

3 M. Rakowska: *Sytuacja i perspektywy szkolnictwa polskiego na Zaolziu.* (rkp.), Ośrodek Dokumentacyjny Kongresu Polaków w Republice Czeskiej. Czeski Cieszyn. Teczka: Komisja szkolna Rady Kongresu Polaków X kadencji.

4 Tamże.

5 Dane Centrum Pedagogicznego dla Polskiego Szkolnictwa Mniejszościowego. Czeski Cieszyn: <http://pctesin.cz/index.php?h=125210228646106297>.

6 M. Rakowska: *Sytuacja i perspektywy szkolnictwa polskiego...*

oprócz języka czeskiego (od drugiego rocznika), który jest oczywiście obowiązkowy; uczniowie w 3 roczniku szkoły podstawowej rozpoczynają naukę kolejnego języka obcego. Na drugim stopniu szkoły podstawowej placówki szkolne mają obowiązek zaproponować uczniom kolejny język obcy.

Utrzymanie szkolnictwa polskiego w możliwie największym zakresie ma podstawowe znaczenie dla zachowania tożsamości narodowej Polaków na Zaolziu. Szkoły i przedszkola oprócz pełnienia zadań pedagogicznych i wychowawczych stanowią swoiste punkty oparcia, wokół których skupia się życie Polaków w poszczególnych miejscowościach. Obawy o zamykanie placówek szkolnych stanowią aktualnie najgorętszy temat w polskim społeczeństwie.

W chwili obecnej pieczę merytoryczną nad szkolnictwem objęło Centrum Pedagogiczne dla Polskiego Szkolnictwa Narodowościowego w Republice Czeskiej z siedzibą w Czeskim Cieszynie. Celem działalności centrum jest dokształcanie nauczycieli szkół polskich, wydawanie podręczników i pomocy naukowych oraz przygotowywanie konkursów i olimpiad dla uczniów. Centrum powstało w 1995 roku. W czasie pierwszych 10 lat swego istnienia zorganizowało dla nauczycieli ponad 490 imprez, w których udział wzięło 7469 uczestników. Dla uczniów zorganizowano 180 konkursów, w których wzięło udział 16 516 uczestników⁷. Centrum opracowało i realizowało liczne projekty, 6 z nich było finansowanych ze środków Unii Europejskiej. W skali rocznej proponowano nauczycielom około 70 akredytowanych kursów, a wydano ponad 40 tytułów różnych publikacji i podręczników. Ponadto Centrum jest wydawcą dwóch pisemek młodzieżowych „Jutrzenka” i „Ogniwo”. W kolejnych latach oferty Centrum stopniowo poszerzały się.

Życie organizacyjne

Polacy na Zaolziu czerpią z bardzo bogatych doświadczeń i tradycji różnych organizacji społecznych, których korzenie sięgają niekiedy do czasów monarchii habsburskiej. Największą organizacją społeczną na Zaolziu zostaje dzisiaj Polski Związek Kulturalno-Oświatowy, który powstał jako produkt uboczny Układu o Przyjaźni i Wzajemnej Współpracy między Polską i Czechosłowacją podpisanej w Warszawie 10 marca 1947 roku. PZKO już ponad 60 lat jest największą polską organizacją w Cieszyńskim. Liczy 12 000 członków działających w 84 miejscowych kołach praktycznie we wszystkich gminach Zaolzia⁸. Najważniejszym jego posłannictwem jest zachowanie tożsamości narodowej poprzez pielęgnowanie miejscowych tradycji i propagowanie współczesnej kultury polskiej. Działalnością jednostek organizacyjnych kieruje Zarząd Główny, któremu podporządkowane są sekcje promujące działalność dotyczącą zainteresowań w różnych dziedzinach, takich jak historia regionalna, lokalna etnografia, muzyka i śpiew, teatr amatorski, środki masowego przekazu, sekcja kobiet. 45 Kół Miejscowych posiada własny budynek lub świetlice.

7 I. Kufa: *Wstęp do publikacji*. W: *10 lat Centrum Pedagogicznego dla Szkolnictwa Narodowościowego w Republice Czeskiej*. Red. I. Kufa. Czeski Cieszyn 2005, s. 5.

8 Z. Stopa: *PZKO jako aktualna aktywność mniejszości polskiej na czeskim Cieszyńskim w tle jego rozwoju historycznego*. W: *Sytuacja europejskich mniejszości narodowych: historia i stan obecny Węgrów i Polaków w RC*. Red. J. Kurzeja. Praha 2009, s. 30-35.

Najliczniejszą z organizacji, które wznowiły działalność po 1989 roku jest Macierz Szkolna działająca przy wszystkich szkołach i przedszkolach. Organizacja ta ma ambicje nawiązania do dorobku swojej przedwojennej imienniczki, organizuje dziecięce zespoły artystyczne, urządza szereg imprez kulturalnych i wspomaga działalność szkół. Znaczenie Macierzy będzie z pewnością wciąż rosło.

Do równie bogatych tradycji nawiązuje harcerstwo, które korzysta zarówno z doświadczeń okresu międzywojennego, jak i ze współpracy z Polską.

Z zrzeseń „branżowych” na szczególną uwagę zasługuje Towarzystwo Nauczycieli Polskich. Można powiedzieć, że na początku lat 90. ubiegłego wieku, zanim powstało Centrum Pedagogiczne, dzięki pracy społecznej swych członków TNP praktycznie zastąpiło działania państwa w zakresie zapewniania nowych podręczników, opracowywania programów nauczania i organizacji kształcenia nauczycieli, korzystając przy tym z możliwości współpracy z Polską.

Polskie Towarzystwo Medyczne oprócz urządzania regularnych spotkań o charakterze kształceniowym i oświatowym podjęło się – przy współpracy ze „Wspólnotą Polską” z Warszawy – zorganizowania pierwszego zjazdu lekarzy polskich z krajów środkowej i wschodniej Europy.

Sukcesy artystyczne na miarę całej RC, a także w Polsce odnoszą zespoły muzyczne działające w ramach „Ars Musica”. Organizacją powiększającą stopniowo swoją bazę członkowską i rozszerzającą działalność w dziedzinie sportu i turystyki jest Beskid Śląski⁹.

Życie kulturalne

Dla pełnego obrazu życia Polaków w RC należy wspomnieć o działalności jedynej profesjonalnego polskiego teatru poza granicami kraju, jakim jest Scena Polska Teatru Cieszyńskiego. Swoją działalność zainaugurowała w październiku 1951 roku. Jest teatrem, który poprzez organizację przedstawień objazdowych dociera do większych miejscowości Zaolzia. Zapewnia w ten sposób bezpośredni kontakt z żywym słowem polskim i z kulturą macierzystą. Zespół Sceny Polskiej składa się zarówno z miejscowych, jak i polskich aktorów i reżyserów – absolwentów uczelni dramatycznych w Polsce lub w Czechach. W ciągu 57 sezonów Scena Polska wystawiła 400 premier (w sumie 10.304 przedstawień), które obejrzało około 3 000 000 widzów. Zespół aktorski liczy obecnie 16 osób, wystawia 6 premier w sezonie, dając około 150 przedstawień. Poza stałą siedzibą w Czeskim Cieszynie gra w 6 miejscowościach na objeździe, a gościnnie w kilkunastu miejscowościach w Polsce oraz w Czechach. Występowała również na Słowacji, na Litwie i Ukrainie, w Austrii. W 2008 roku trzecią sceną Teatru Cieszyńskiego jest Teatr Lalek Bajka, który do tej pory występował pod auspicjami Zarządu Głównego PZKO.

Duże znaczenie dla miejscowej ludności ma prasa polska - pojawiający się trzy razy w tygodniu „Głos Ludu”, którego wydawcą jest Kongres Polaków, miesięcznik społeczno-kulturalny ZG PZKO „Zwrot” oraz pisma dla dzieci „Ogniwo”, „Jutrzen-

9 Więcej na ten temat: J. Szymeczek, R. Kaszper: *Poláci v České republice v době transformace společnosti po roce 1989*. W: *Poláci na Těšínsku. Stujní materiál*. Red. R. Kaszper, B. Małysz. Český Těšín 2009, s. 90-93.

ka” i dwutygodnik harcerski „Nasza Gazetka”. Wszystkie te pisma ukazują się dzięki dotacjom rządu RC. Polskie artykuły są publikowane również w niektórych gazetach czeskich („Hutník”, „Horyzont”).

Na terenie Zaolzia istnieje gęsta sieć bibliotek publicznych, w których również udostępniane są polskie książki. Nadzór metodyczny nad nimi wykonuje Biblioteka Regionalna w Karwinie – Oddział Literatury Polskiej, który zarazem jest organizatorem szeregu przedsięwzięć kulturalnych, takich jak wystawy plastyczne czy konkursy literackie. Kongres Polaków ze współpracownikami prowadzi w Czeskim Cieszynie księgarnie polskich książek.

Państwo czeskie w ustawach dotyczących radia publicznego oraz telewizji publicznej zawarło obowiązek służenia audycjami w języku ojczystym mniejszościom narodowym. W wypadku mniejszości polskiej ten obowiązek realizowany jest przez redakcję polską rozgłośni Radia Czeskiego w Ostrawie, która od 1 lipca 1950 roku nadaje polskie audycje radiowe¹⁰. W chwili obecnej 15 minutowe audycje w języku polskim nadawane są od poniedziałku do piątku, w niedzielę natomiast audycja trwa 30 minut. W programie pierwszym Telewizji Czeskiej, dzięki staraniom Kongresu Polaków, w ramach wiadomości regionalnych „Report” od 4 września 2003 roku nadawane są raz w tygodniu w piątkowy wieczór wiadomości w języku polskim¹¹. Czas trwania polskich audycji nie przekracza 5 minut.

Bibliografia:

Kufa I.: *Wstęp do publikacji*. W: *10 lat Centrum Pedagogicznego dla Szkolnictwa Narodowościowego w Republice Czeskiej*. Red. I. Kufa. Czeski Cieszyn 2005, s. 5-9

Rakowska M.: *Sytuacja i perspektywy szkolnictwa polskiego na Zaolziu* (rękopis) Ośrodek Dokumentacyjny Kongresu Polaków w Republice Czeskiej. Czeski Cieszyn. Teczka: Komisja szkolna Rady Kongresu Polaków X kadencji

Stopa Z.: *PZKO jako aktualna aktywność mniejszości polskiej na czeskim Cieszyńskiem w tle jego rozwoju historycznego*. W: *Sytuacja europejskich mniejszości narodowych: historia i stan obecny Węgrów i Polaków w RC*. Red. J. Kurzeja. Praha 2009, s. 30-35

Szymeczek J., Kaszper R.: *Poláci v České republice v době transformace společnosti po roce 1989*. W: *Poláci na Těšínku. Stujní materiál*. Red. R. Kaszper, B. Małysz. Český Těšín 2009, s. 90-93

Szymeczek J.: *Od Zlotu Polaków w 1990 roku po dzień dzisiejszy*. „Głos Ludu”. Nr 129, 4.11.2000

Źródła internetowe:

<http://pctesin.cz/index.php?h=125210228646106297>

10 Z. Jasiński: *Mały leksykon nadolziański*. Opole 1990, s. 7.

11 „Kalendarz Śląski 2004”. Czeski Cieszyn 2003, s. 80.

Shrnutí

Společensko – kulturní kapitál polské národnostní skupiny na Zaolží

Článek pojednává o postavení polské národnostní skupiny na Těšínské Slezsku v ČR v současnosti. Autor přibližuje transformační procesy jaké na Zaolží proběhly po roce 1989. Popisuje změnu organizačních struktur, přináší údaje o soustavě polského národnostního školství v ČR. Zdůrazňuje významnou roli Pedagogického centra pro polské národnostní školství v ČR v této soustavě. Přináší informace o organizačním a kulturním životě polské menšiny. Obecné informace jsou doplněny statistickými údaji.

Summary

Socio-cultural wealth of the Polish community in Zaolzie

The article focuses on the current situation of the Polish national minority in Zaolzie. What is explored here is a series of transformations which took place in this territory after 1989. The author discusses the change of organizational structures, provides the data on the state of the Polish school education in the Czech Republic, and highlights a significant role of the Pedagogical Centre for Polish National School Education. Moreover, the author explores organizational and cultural life of the Polish minority. The information presented in the article is enriched with statistical details.